

АНАЛІЗ СТАНУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ, ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Ковальчук Ігор Васильович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Житомирський національний агроекологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5775-4140>
E-mail: lkovalchuk_08@ukr.net

Слюсар Микола Вікторович

кандидат сільськогосподарських наук, ст. викладач
Житомирський національний агроекологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3668-2109>
E-mail: slusar_nv@ukr.net

Ковальчук Ірина Ігорівна

кандидат ветеринарних наук, ст. викладач
Житомирський національний агроекологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2421-7533>
E-mail: irinakovalchuk82@mail.ru

Об'єктом досліджень була галузь молочного скотарства України. Метою роботи було проаналізувати стан галузі молочного скотарства в Україні, визначення проблем та шляхів подолання кризового стану. Галузь молочного скотарства в Україні характеризується скороченням поголів'я худоби, зменшенням загального обсягу виробництва молока. Втрата молочних корів – це втрата стратегічних ресурсів, відновлення яких у найближчому майбутньому досить проблематичне. Тому стабілізація поголів'я і розвиток молочного скотарства повинні стати важливим пріоритетом аграрного виробництва. Тенденції структури виробництва молока засвідчують поступове нарощування його обсягів великими сільськогосподарськими підприємствами, що є позитивним з точки зору якості молока, економічної ефективності його виробництва. Основними напрямками розвитку молочного скотарства є зосередження уваги на розширенні виробництва молока у великих господарствах. Для підтримання необхідного рівня виробництва молочної сировини молокопереробні підприємства продовжуватимуть ініціювати і фінансувати незалежність країни у даному сегменті національного агропродовольчого ринку, а також захист його від неякісної імпортової продукції; контролювати дотримання екологічних нормативів і протиепідеміологічних заходів, особливо крупними товаровиробниками, що, як правило, розміщують свої виробництва поблизу великих населених пунктів. Основу молочного скотарства повинні становити вітчизняні породи, які за генетичним потенціалом знаходяться на рівні кращих європейських аналогів, а за якістю молока, плодючістю, тривалістю продуктивного використання їх переважають. Кількість і якість молочної сировини, що виробляється сьогодні в Україні, не відповідає вимогам ринку. Основними причинами цього є дрібнотоварність виробництва молока, концентрація його переважно у господарствах населення, постійне скорочення молочного поголів'я, низька ефективність селекційної роботи, дефіцит коштів для впровадження передових технологій годівлі, утримання та відтворення стада, відсутність економічних і соціальних стимулів покращення організації праці у молочному тваринництві, зокрема, низький рівень заробітної плати, несприятливі умови праці на селі тощо. Подальше поліпшення ситуації у молочному скотарстві вимагає державного стимулювання виробників шляхом підтримки їх діяльності.

Ключові слова: велика рогата худоба, продуктивність, молочне скотарство, сільськогосподарські підприємства, молоко, яловичина.

DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.lvst.2019.4.9>

Основу повноцінного харчування населення становлять молоко і молочні продукти. За науково обґрунтованими нормами харчування людина має споживати в середньому 380 кг (у перерахунку на молоко) молока і молочних продуктів, у тому числі 120 кг молока у свіжому вигляді [2]. Щоб забезпечити потребу населення у молочної продукції сучасна стратегія соціально-економічного розвитку України повинна передбачати нарощування агропромислового потенціалу країни.

Дослідженню стану молочного скотарства та перспектив його розвитку приділено увагу в роботах багатьох науковців. Серед останніх досліджень варто відмітити праці В. Гутович, Д.К. Семенди, О.В. Семенди, В.В. Антощенкої, та багатьох інших науковців [4, 5].

Однак становище галузі молочного тваринництва з кожним роком ускладнюється, а Україна нажалі все більше орієнтується на імпорт молочної продукції вказуючи на незадовільну роботу національної молокопереробної галузі, яка не в змозі задовольнити потреби внутрішнього ринку. З кожним роком українська молочно галузь втрачає можливість і здатність конкурувати навіть на вітчизняному ринку молочної продукції. Нажалі, про забезпечення виробництва, яке повинно бути соціально орієнтованим на зростання здорового суспільства та яке не приносить матеріальної вигоди і, більше того, потребує фінансової допомоги та контролю, сучасному бізнесу просто не цікаве [14].

Втрата молочних корів – це втрата стратегічних ресурсів, відновлення яких у найближчому майбутньому до-

силь проблематичне. Тому стабілізація поголів'я і розвиток молочного скотарства повинні стати важливим пріоритетом аграрного виробництва. Інтенсифікація молочного скотарства шляхом створення сучасної матеріально-технічної бази є основним шляхом підвищення ефективності виробництва молока [2, 8].

При вирішенні проблеми збільшення виробництва молока виникає питання про вибір напрямку. Із закономірностей послідовної інтенсифікації випливає об'єктивна необхідність поєднання зростання продуктивності та поступового збільшення поголів'я корів. У тваринництві можлива більш вузька спеціалізація, ніж у рослинництві, так як виробництво кількох видів продукції тваринництва може бути прямо не пов'язане з землею [9, 13]. Це відноситься до сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на інтенсивному молочному скотарстві. Різке зниження поголів'я корів та їх продуктивності часто обумовлено недоліком повноцінних кормів. Таким чином, можна зробити висновок про необхідність доведення чисельності поголів'я корів до оптимальних розмірів при прагненні отримувати максимальну продуктивність, а також кращого використання наявних кормових ресурсів [12]. Тому, ефективність інтенсифікації виробництва у тваринницькій галузі вирішальною мірою визначається наявністю кормової бази, що дозволяє здійснити повноцінну, збалансовану годівлю тварин [7]. В основу інтенсифікації повинно бути покладене комплексне вирішення питань на основі наукової системи ведення господарства, галузей,

здійснення процесів розширеного відтворення [2, 13].

Мета роботи полягала у дослідженні сучасного стану галузі молочного скотарства в Україні, визначення проблем та шляхів подолання кризового стану.

Матеріали досліджень. слугувала інформація статистичного збірника України [8] щодо наявного поголів'я корів та виробництва молока, яка піддана селекційно-генетичному, технологічному та економічному аналізу.

Результати дослідження. Аналіз останніх даних свідчить, що на початок 90-х років ХХ століття галузь молочного скотарства характеризувалася інтенсивним напрямом розвитку. Зокрема, в 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 24,6 млн. голів, в т.ч. 8,378 млн. корів, валове виробництво молока – 24,5 млн. т, яловичини і телятини – 1,985 млн. т. виробництво молока на 100 га с.-г. – 587 ц. м'яса ВРХ – 154 ц.

На 100 осіб населення припадало 47 голів великої рогатої худоби в т.ч. 16 корів. Виробництво молока на одну особу становило 472 кг, м'яса – 84 кг [1,9].

Однак у наступні десятиліття відбулося практично повне руйнування організаційно-економічного механізму виробництва та переробки молока та яловичини, втрачено традиції кооперації та інтеграції в м'ясо-молочній промисловості.

Для прийняття вмотивованих управлінських рішень важливим є аналіз динаміки розвитку галузі за останні роки (табл. 1.).

Таблиця 1

Поголів'я великої рогатої худоби в Україні, тис. гол.

Рік	Всі категорії господарств	У тому числі:					
		с.-г. підприємства	питома вага	% до 2000 р.	господарства населення	питома вага	% до 2000 р.
Всього великої рогатої худоби							
2000	9423,7	5037,3	53,5	100	4386,4	46,5	100
2010	4494,4	1526,4	34,0	30,3	2968,0	66,0	67,6
2015	3750,3	1270,5	33,9	25,2	2479,8	66,1	56,5
2016	3682,3	1213,0	33,0	24,0	2468,4	67,0	56,2
2017	3530,8	1166,6	33,0	23,0	2364,2	66,9	53,8
Чисельність поголів'я корів							
2000	5958,3	1851,0	37,3	100	3107,3	62,7	100
2010	2631,2	589,1	22,4	31,8	2042,1	77,6	65,7
2015	2166,6	505,1	23,3	27,3	1661,5	76,7	53,5
2016	2108,9	484,6	23,0	26,2	1624,3	77,0	52,3
2017	2017,8	466,6	23,1	25,2	1551,2	76,9	49,9

За 2000-2017 роки відбулося зменшення поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств в цілому на 5712,9 тис. голів (-62,6%). З них у сільськогосподарських підприємствах з 5037,3 тис. до 1166,6 (-73%), у господарствах населення – з 4386,4 до 2364,2 тис. гол. (-46,2%).

На 1 липня 2019 року поголів'я великої рогатої худоби України становило в сільськогосподарських підприємствах 1,12 млн. голів (-5,4%), господарствах населення 2,62 млн. гол. (-3,5%), а в цілому на 4,1 % менше, ніж на 1 липня

2018 року [4,8].

Таким чином спостерігається притаманна багатьом країнам тенденція до скорочення поголів'я. Проте для України вона набуває істотних, загрозливих для продовольчої безпеки та експортного потенціалу розмірів.

Поряд із значним зниженням поголів'я корів виробництво молока зменшилося у 1,2 рази з 12,6 до 10,3 млн. (табл.2)

Таблиця 2

Виробництво молока за категоріями господарств

Рік	Всі категорії господарств	У тому числі:					
		с.-г. підприємства	їх питома вага	до 2000 р., %	господарства населення	їх питома вага	до 2000 р., %
2000	12657,9	3668,7	29,0	100	8989,2	71,0	100
2010	11248,5	2216,6	19,7	60,4	9031,9	80,3	100,5
2015	10615,4	2669,5	25,2	72,8	7946,2	74,8	88,4
2016	10381,5	2705,6	26,1	73,7	7675,9	73,9	85,4
2017	10280,5	2765,7	26,9	75,4	7514,9	73,1	83,6

Стабільна з 2010 року рентабельність виробництва молока невелика – 12,6 – 18,5%, що не забезпечує достат-

ньої для притоку інвестицій привабливості галузі. (табл. 3.)

Таблиця 3

Поголів'я худоби, рентабельність та виробництво молока і м'яса в Україні

Рік	Поголів'я тварин на початок року		Виробництво, тис. тонн		Рентабельність виробництва продукції у с.-г. підприємствах, %:	
	великої рогатої худоби	корів	яловичини і телятини	молока	яловичини	молока
2010	4826,7	2736,5	2059,0	11248,5	-35,9	17,9
2013	4645,9	2554,3	2389,4	11488,2	-43,3	13,6
2015	3884,0	2262,7	2322,6	10615,4	-17,9	12,6
2016	3750,3	2166,6	2323,6	10381,5	-24,8	18,2

Підвищення продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах обумовлено належними технологічними можливостями для забезпечення умов ефективного ведення молочного скотарства, а також використання кращих вітчизняних і зарубіжних порід. Зокрема, за даними М.Гладя та ін. (2018) у породній структурі худоби, більше половини (53,4%) припадає на українську чорно-рябу молочну породу. Середній надій племінних корів цієї породи за 10 років виріс на 47,3%. Відносно скоротилась частка підконтрольних корів українських червоно-рябої (до 18,1%) та червоної (4,8%) молочних, червоної степової (1,3%) та сентальської (до 3,6%) порід за підвищення надоїв відпо-

відно на 42,3%, 49,2%, 17,4% і 58,3%. При цьому, більше ніж удвічі (до 16,2%) зросла частка голштинської породи, середній надій корів якої за 10 років зріс на 35,1%. У середньому за всіма породами надій племінних корів наближається до 7 тонн, по голштинській породі перевищив 8 тонн. Але підвищення молочної продуктивності закономірно супроводжується зниженням виходу телят на 100 корів (з 81 за 2007 до 78 - у 2017 році) [5, 6].

Отже зростання поголів'я худоби у активній частині популяції у найближчій перспективі є досить проблематичним з огляду на відтворні здатності маточного поголів'я та тривалість використання корів, які є недостатніми.

Таблиця 4

Динаміка поголів'я та показників молочної продуктивності корів молочних порід у племінних господарствах [2]

Рік	Число стад	Поголів'я корів	Продуктивність (за результатами бонітування)					
			пробонітовано корів	надій, кг	вихід, кг		вміст у молоці, %	
					жиру	білка	жиру	білка
Українська чорно-ряба молочна								
2011	221	75535	60292	5493	204,7	178,3	3,73	3,24
2014	195	69665	54888	6222	231,1	203,2	3,71	3,26
2016	182	68778	53071	6606	245,1	216,1	3,71	3,27
Українська червоно-ряба молочна								
2011	107	31920	25751	5588	210,5	182,2	3,77	3,26
2014	85	27860	21656	6232	234,7	202,4	3,78	3,24
2016	76	25528	18952	6359	238,8	206,4	3,76	3,24
Українська червона молочна								
2011	29	9309	7199	5073	194,0	161,5	3,82	3,18
2014	19	6334	4688	5971	232,4	193,9	3,88	3,24
2016	19	6489	5117	5963	230,9	196,2	3,85	3,28

В умовах сьогодення виробництво молока, молочних продуктів та їх споживання населенням не можна визнати задовільним [7, 15].

Зокрема, рівень забезпечення норми споживання становить всього 51-54%. Основними причинами цього є постійно зростаючі роздрібні ціни на молочну продукцію.

На переробні підприємства потрапляє близько 40% виробленого молока. Причому, із сільськогосподарських підприємств воно переробляється повністю, а з господарств населення – лише 17% [3].

За даними Міністерства аграрної політики у 2018 році молока екстра-гатунку надійшло на переробку 288 тис.т. (21%), вищого – 533 тис. т. (39%), I – 463 тис.т. (34%), II – 81 тис.т. (6%).

Середня реалізаційна ціна молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками у січні - жовтні 2018 року по Україні становила 7491 грн/т.

Висновки. 1. Галузь молочного скотарства в Україні характеризується скороченням поголів'я худоби, зменшенням загального обсягу виробництва молока.

2. Кількість і якість молочної сировини, що виробляється сьогодні в Україні, не відповідає вимогам ринку. Основними причинами цього є дрібнотоварність виробництва молока, концентрація його переважно у господарствах населення, постійне скорочення молочного поголів'я, низька ефективність селекційної роботи, дефіцит коштів для впровадження передових технологій годівлі, утримання та відтворення стада, відсутність економічних і соціальних стимулів покращення організації праці у молочному тваринництві, зокрема, низький рівень заробітної плати, несприятливі умови праці на селі тощо.

3. Роль господарств населення у забезпеченні товарних поставок молока у перспективі знизиться. Окремі виробники змушені будуть або об'єднатися у молочні кооперативи з метою виконання нормативних вимог до якості молочної сировини, або відмовитися від виходу на цивілізований ринок зі своєю продукцією і перейти в основному до виробництва її для задоволення власних потреб.

4. Тенденції структури виробництва молока засвідчують поступове нарощування його обсягів сільськогоспо-

дарськими підприємствами, що є позитивним з точки зору якості молока, економічної ефективності його виробництва.

5. Основу молочного скотарства повинні становити вітчизняні породи, які за генетичним потенціалом знаходяться на рівні кращих європейських аналогів, а за якістю молока, плодючістю, тривалістю продуктивного використання їх переважають.

6. Основними напрямками розвитком молочного скотарства є зосередження уваги на розширенні виробництва молока у великих господарствах.

7. Для підтримання необхідного рівня виробництва

молочної сировини молокопереробні підприємства продовжуватимуть ініціювати і фінансувати незалежність країни у даному сегменті національного агропродовольчого ринку, а також захист його від неякісної імпортової продукції; контролювати дотримання екологічних нормативів і протиепідеміологічних заходів, особливо крупними товаровиробниками, що, як правило, розміщують свої виробництва поблизу великих населених пунктів.

8. Подальше поліпшення ситуації у молочному скотарстві вимагає державного стимулювання виробників шляхом підтримки їх діяльності.

Список використаної літератури:

1. Антощенко В.В., Кравченко О.М. Економічна ефективність виробництва та реалізації молока в Україні. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. Х.: ХНТУСГ. 2016. №3, С. 39-44.
2. Антощенко В.В. Стан та перспективи розвитку молочного скотарства України. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Економічні науки*. Х.: ХНАУ, 2015. № 1. С. 90-96.
3. Барилевич О. М. Стан, проблеми та перспективи розвитку молочного скотарства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*, 2013. Вип. 181(6). С. 64-69. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauecon_2013_181\(6\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauecon_2013_181(6)_11).
4. Бащенко М. І. Стан і перспективи розвитку молочного скотарства України. *Розведення і генетика тварин*, 2017. Вип. 54. С. 73-82.
5. Воляк Л. Р. Аналіз виробництва молока та молочних продуктів в Україні. *Економіка і суспільство*, 2018. Вип. 19. С. 1393–1399.
6. Гладій М. Генетичні ресурси молочного і м'ясного скотарства в Україні. *Тваринництво України*, 2018. Вип. №9-10. С. 14-20.
7. Гутович В. Тваринництво: курс на відновлення галузі. *Урядовий кур'єр*, 2018.
8. Мазана Т. В., В.П. Ткаченко. Стан розвитку та проблеми молочного скотарства. *Ефективна економіка*, 2013. Вип. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2069>.
9. Молочне скотарство України: маркетингові дослідження. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*, 2016. Вип. 174. С. 74-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtsug_2016_174_11.
10. Національний проект відродження скотарства URL: <http://www.naas.gov.ua/content/literatura/1055/>
11. Огляд молочного тваринництва. *Тваринництво, молочне виробництво*, 2019. URL: <http://milkua.info/uk/post/oglad-molochno-go-tvarinnictva-sicen-2019>
12. Офіційний веб сайт Держкомстату України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Семенда Д.К. Державна підтримка у відновленні галузі молочного скотарства Молодий вчений, 2018. № 3(1). С. 377-380.
14. Сконенко Н. С., Сучасний стан та тенденції розвитку молочної галузі України. URL: http://ipdo.kiev.ua/index.php?Option=com_content&view=article&id=29.
15. Тваринництво України, статистичний збірник. Київ, 2018. 165с.

References:

1. Antoshchenkova V.V., Kravchenko O.M. Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva ta realizatsiyi moloka v Ukraini. Aktual'ni problemy innovatsiynoi ekonomiky. KH.: KHNTUS-H. 2016. №3, S. 39-44.
2. Antoshchenkova V.V. Stan ta perspektyvy rozvytku molochnoho skotarstva Ukrainy. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrahnoho universytetu im. V.V. Dokuchayeva. Ekonomichni nauky. KH.: KHNAU, 2015. № 1. S. 90-96.
3. Barylovych O. M. Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku molochnoho skotarstva. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Ser. : Ekonomika, ahraryny menedzhment, biznes, 2013. Vyp. 181(6). S. 64-69. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauecon_2013_181\(6\)_pp.11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnauecon_2013_181(6)_pp.11).
4. Bashchenko M. I. Stan i perspektyvy rozvytku molochnoho skotarstva Ukrainy. Rozvedennya i henetyka tvaryn, 2017. Vyp. 54. S. 73-82.
5. Volyak L. R. Analiz vyrobnytstva moloka ta molochnykh produktiv v Ukraini. Ekonomika i suspil'stvo, 2018. Vyp. 19. S. 1393–1399.
6. Hladiy M. Henetychni resursy molochnoho i m'yasnogo skotarstva v Ukraini. Tvarynnystvo Ukrainy, 2018. Vyp. №9-10. S. 14-20.
7. Hutovych V. Tvarynnystvo: kurs na vidnovlennya haluzi. Uryadovyy kur'yer, 2018.
8. Mazana T. V., V.P. Tkachenko. Stan rozvytku ta problemy molochnoho skotarstva. Efektyvna ekonomika, 2013. Vyp. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2069>.
9. Molochne skotarstvo Ukrainy: marketynhovi doslidzhennya. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, 2016. Vyp. 174. S. 74-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtsug_2016_174_11.

Vkhdusg_2016_174_11.

10. Natsional'nyy proekt vidrozhennya skotarstva URL: <http://www.naas.gov.ua/content/literatura/1055/>

11. Ohlyad molochnoho tvarynnytstva. Tvarynnytstvo, molochne vyrobnytstvo, 2019. URL: <http://milkua.info/uk/post/oglad-molocnogo-tvarinnictva-sicen-2019>

12. Ofitsiyyny veb sayt Derzhkomstatu Ukrayiny URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Semenda D.K. Derzhavna pidtrymka u vidnovlenni haluzi molochnoho skotarstva Molodyy vchenyy, 2018. № 3(1). S. 377-380.

14. Skonenko N. S., Suchasnyy stan ta tendentsiyi rozvytku molochnoyi haluzi Ukarayiny. URL: http://ipdo.kiev.ua/index.php?Option=com_content&view=article&id=29.

15. Tvarynnytstvo Ukrayiny, statystychnyy zbirnyk. Kyiv, 2018. 165s.

Kovalchuk I.V.,

Slusar M.V.,

Kovalchuk I.I.

Analysis of the state of dairy cattle breeding in Ukraine, as a promising sector of the economy

The object of research was the dairy cattle industry of Ukraine. The purpose of the paper was to analyze the state of the dairy cattle industry in Ukraine, identify problems and ways to overcome the crisis. The dairy cattle industry in Ukraine is characterized by a decrease in the livestock population, a decrease in the total milk production. The loss of dairy cows is a waste of strategic resources, the recovery of which is quite problematic in the near future. Therefore, the stabilization of livestock and the development of dairy cattle should be an important priority for agricultural production. Trends in the structure of milk production testify to the gradual increase of its volumes by large agricultural enterprises, which is positive in terms of milk quality and economic efficiency of its production. The main trends in dairy cattle development are to focus on expanding milk production in large farms. To maintain the required level of dairy production, dairy enterprises will continue to initiate and finance the country's independence in this segment of the national agri-food market, as well as to protect it from substandard imported products; monitor compliance with environmental regulations and anti-epidemiological measures, especially by large producers, who typically locate their production near large settlements. The basis of dairy cattle should be domestic breeds, which by genetic potential are at the level of the best European analogues, and their quality, milk, fertility, duration of productive use make them superior. The quantity and quality of dairy raw materials produced in Ukraine today do not meet market requirements. The main reasons for this are the small-scale milk production, its concentration mainly in households, the constant reduction of dairy livestock, the low efficiency of breeding work, the lack of funds for the introduction of advanced feeding technologies, the maintenance and reproduction of the herd, the lack of economic and social incentives for improving the organization of labor. animal husbandry, in particular, low wages, poor working conditions in the countryside, etc. Further improvement of the situation in dairy cattle requires state incentives for producers to support their activities.

Key words: cattle, productivity, dairy cattle, agricultural enterprises, milk, beef.

Дата надходження до редакції: 24.10.2019 р.